

14 תני רבי חייא – קנסות בכלל וחובל בפרט

א. ד: "תני רבי חייא... תחת נתינה ישלם כסף".

א. ב"ק סד: "דאמר רבא בר אהילאי... באו עדים חייב". ב"ק טו. "הניזק והמזיק בתשלומין... ממונא", ובהמשך "ת"ש מה בין תם למועד... משום הכי לא קתני". ב"ק עה. "איתמר מודה בקנס... שהרי פטר עצמו מכלום (השני).

ב. רמב"ם סנהדרין ה, ח-ט. קצוה"ח א, ז. רא"ש כתובות א, כ. קוב"ש ב, יג.

ג. רמב"ם נזקי ממון ב, ז-ח. רמב"ם חובל ומזיק ה, ו וראב"ד שם. רמב"ן שבועות מו: [אבן האזל בחו"מ]. מנחת חינוך מט.

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ה הלכה ח - ט

דיני קנסות כגון גזילות וחבלות ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה והאונס והמפתה וכיוצא בהן אין דנין אותם אלא שלשה מומחים והם הסמוכין בארץ ישראל, אבל שאר דיני ממונות כגון הודאות והלואות אינן צריכין מומחה אלא אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותן, לפיכך דנין בהודאות והלואות וכיוצא בהן בחוצה לארץ, אף על פי שאין בית דין של חוצה לארץ אלהים שליחות בית דין של ארץ ישראל עושין, ואין להן רשות לדון דיני קנסות בשליחותן.

אין דנין בית דין של חוצה לארץ אלא דברים המצויין תמיד ויש בהן חסרון כיס, כגון הודאות והלואות ומזיק ממון חבירו, אבל דברים שאין מצויין אף על פי שיש בהן חסרון כיס כגון בהמה שחבלה בחברתה, או דברים המצויין אבל אין בהן חסרון כיס כגון תשלומי כפל אין דנין אותן דייני חוצה לארץ, וכן כל הקנסות שקנסו חכמים בתוקע לחבירו ובסוטר את חבירו וכיוצא בהן אין גובין אותו דייני חוצה לארץ, וכל המשלם חצי נזק אין גובין אותו דייני חוצה לארץ חוץ מחצי נזק צרורות מפני שהוא ממון ואינו קנס.

קצות החושן סימן א ס"ק ז

דע דבשו"ע כאן אינו מחלק בין דיני קנסות ממש ושאר גזילות וחבלות וכל מילי דלא שכיח ולית ביה חסרון כיס, אבל ההבדל מבואר דממון ממש אף על גב דלא דיינינן ליה בזמן הזה כיון דלא שכיח ולית ביה חסרון כיס מ"מ לצאת ידי שמים הוא בעצמו צריך לשלם וגולן הוא אם אינו משלם, אבל קנס ממש לא שייך בהו דינא דשמים משום דכל דיני קנסות אין הדבר תלוי רק אשר ירשיעון אלהים (שמות כב, ח) ואם אין הב"ד דנין אותו לא שייך בהו דינא דשמים.

רא"ש מסכת בבא קמא פרק א סימן כ

...ואף ע"ג דפלגא נזקא קנסא הוא ולא מגבינן ליה בבבל אי תפיס לא מפקינן מיניה ופי' ר"ת ז"ל דוקא תפס דבר המזיק עצמו דבו הקילו חכמים אי תפס בשעת ההיזק אבל מידי אחרינא לא דאי אמרת דבבל (מילי) מידי דתפיס מדידיה קאמר דלא מפקינן מיניה אתי לידי תקלה דהיום או למחר יגזול כל אשר יש לו ולא מפקינן משום דאין דנין דיני קנסות וזה יפסיד יותר על מה שהזיק ולא יכולתי לעמוד על דבריו... והר"מ הלוי ז"ל כתב הא דאמרינן אי תפס לא מפקינן מיניה היינו דוקא כשיעור נזקיה או בציר מנזקיה אבל טפי מנזקיה כגון תשלומי כפל וד' וה' אי תפס מפקינן מיניה... ולא נראה לי דלאו תקנתא היא אלא דינא הוא דמדאורייתא מחייב ליה אלא שאין לו דיין בבבל שיכופנו ליתן לו בכל כה"ג עביד איניש [דינא] לנפשיה ולא מפקינן מיניה עד דיהיב כל דמחוייב ליה מדאורייתא

קובץ שעורים חלק ב סימן יג

(ד) וז"ל הרמב"ם בשלהי מסכת שביעית אהא דתנן אונס ומפתה אין משמטין הקנסות אינן כשאר חובות, אבל הם חיובים שהאיש יתחייב בהן, והאיש ההוא לא יהיה פטור עד שיפרעם עכ"ל. ונראה פירוש דבריו דבאמת חיוב קנס חל עליו תיכף משהזיק כמו בממון אלא דהאי כדיניה והאי כדיניה, דבממון הוא חייב לשלם חובו להניזק, וכיון שנשמט חובו של הניזק ממילא הוא פטור, דכל חיובו של הנתבע הוא מפני זכותו של התובע, אבל בקנס הוא להיפך דזכותו של התובע הוא מפני חיובו של הנתבע, שהוא חייב להיות נענש, כדכתיב בקרא וענשו אותו מאה כסף, וכמו בעונשי מלקות ומיתה אלא דבקנס עונשו הוא שיכפוהו ב"ד לשלם, אבל גוף חיובו הוא חיוב עונש, ובחיוב עונש לא שייך דין שביעית לפוטרו מעונש, וכיון שחיוב העונש נשאר עליו גם לאחר שביעית ממילא צריך לשלם

רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק ב הלכה ז - ח

כל המשלם נזק שלם הרי התשלומין ממון שהוא חייב לשלמו כמי שלוח מחבירו שהוא חייב לשלם, וכל המשלם חצי נזק הרי התשלומין קנס חוץ מחצי נזק של צרורות שהוא הלכה כמו שביארנו.

זה הכלל כל המשלם מה שהזיק הרי זה ממון וכל המשלם יתר או פחות כגון תשלומי כפל או חצי נזק הרי היתר על הקרן או הפחות קנס, ואין חייבין קנס אלא ע"פ עדים אבל המודה בכל קנס מן הקנסות פטור.

רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ה הלכה ו

הודה החובל שהוא חבל משלם חמשה דברים, שהרי העדים היו שם שנכנס לתוך ידו שלם בשעת המריבה ויצא חבול, אבל אם לא היו שם עדים כלל והוא אומר חבלת בי והודה מעצמו פטור מן הנזק ומן הצער וחייב בשבת ובושת וריפוי על פי עצמו, לפיכך אם כפר ואמר לא חבלתי נשבע שבועת הסת.

+השגת הראב"ד/ הודה החובל וכו' פטור מן הנזק ומן הצער. א"א לא ידעתי למה פטור מאלו ואולי יאמר מפני שצריך אומדנא וזה אף על פי שמודה לו בחבלה אינו יודע באומד לפיכך פטור מהם אבל השבת והריפוי שהם נראים לעין חייב ואינו מחוור שהכל צריך אומד הילכך חייב בכל או פטור מן הכל. +

חדושי הרמב"ן מסכת שבועות דף מו עמוד ב

הא דתנן בנחבל חבלת בי והוא אומר לא חבלתי. טעה בה הרב הלוי ז"ל שהקשה דקנס הוא ואין אדם משלם על פי עצמו +פי' דלר' יהודה היאך אפשר לומר בה מודה מקצת, כ"ה באחד מהכת"י + דכל חמשה דברים ממון הם, ומפורש בתחלת נזיקין (ד' ב') דתני ר' אושעיא י"ג אבות נזיקין נזק וצער רפוי שבת ובושת וקאמר בקנסא לא מיירי, וכן מפורש בפ' החובל, ודבר פשוט הוא במקומות הרבה, ואיני יודע לו מקום טעות אלא מההיא דאמרינן בב"ק (כ"ז ב') לפנדא דמרא ולקופינא דמרא מאי וקא מהדר ליה קנסי מגבית בבבל, ולא היא דהתם ה"ק וכי בבל מקום הראוי לגבות בו קנסות הוא שאתה מגבה בו חבלות והא קי"ל כל מילתא דלא שכיחא אין גובין אותה אלא במקום שגובין קנסות כלומר בב"ד מומחין ולא בב"ד הדיוטות של בבל, ואין בדבר זה מקום טעות.

אבן האזל הלכות חובל ומזיק פרק ה הלכה ו

ובדעת הרמב"ם תמה גם המ"מ מריש ב"ק דאמר דר' אושעיא בקנסא לא מיירי וקא חשיב ה' דברים. ועוד שהרי הוא משנה בכתובות דף מ"א ובשבועות דף ל"ו דמשלם בושת ופגם ע"פ עצמו. והנה החילוק בין נזק דחבלות ובין פגם דאונס ומפתה יש לומר בפשיטות דנזק דשמיין אותו כאלו הוא עבד נמכר בשוק אינו דין היזק ממש. דבאמת לא היה לו היזק בזה דהא לא היה מוכר עצמו בעבד כנעני. ואפי' בעבד עברי דהיה יכול למכור את עצמו יש לומר דכיון דהמוכר עצמו בעבד עברי עובר על כי עבדי הם לא היה עומד שימכור עצמו בע"ע. אבל פגם דאונס ומפתה כיון דהיה לאביה או לעצמה היזק בזה שנפחתה לענין כסף קדושין הוי היזק. ואף דשמיין אותה כאילו היא שפחה להשיאה לעבד זה גדר בדיני שומא דלענין נזק אנו שמיין השיעור היותר פחות אף שהיא בת גדולים ונזקה יותר. מ"מ כיון דאין זה דבר המוכח וניכר לכל לא חייבו חכמים למזיק לשלם אלא דבר הידוע וניכר. ולכן שמיין אותה כאלו היא שפחה להנשא לעבד.

ומה דאמר בריש ב"ק על תנא דר' אושעיא דבקנסא לא קא מיירי אף דחשיב ה' דברים. בזה יש לומר דגם הרמב"ם אינו סובר דחבלות הוא קנס גמור דא"כ הוי מהני מודה בקנס לענין זה שאם באו אח"כ עדים ג"כ פטור. והרמב"ם לא הזכיר זה כמו שהזכיר בהל' גנבה, וגבי שן ועין אף שלא הזכיר להדיא דין מודה בקנס ואח"כ באו עדים. אבל רמז לזה במה שכתב בפ"ה מה' עבדים הל' י"ז וז"ל. שאם יודה לעצמו אינו חייב להוציאו בלא עדים שהמודה בקנס פטור כמו שביארנו בה' גנבה שכל מודה בקנס פטור מלשלמו. וכיון שציין לה' גנבה ושם מבואר דמודה בקנס פטור גם לענין שאם יבואו עדים אח"כ פטור. אבל כאן אף דכתב ג"כ פטור אבל הא כתב

להדיא אם לא היו שם עדים, וזהו משום דאינו משלם ע"פ עצמו אבל לא כתב דפטור אם הודה. ונמצא דאינו קנס גמור ולא ממון גמור, אלא דלגבי ממון גמור מיקרי קנס, וטעמא דמילתא דלא הוי ממון גמור הוא משום דכיון דאינו היזק גמור. אלא דיש דין התורה שב"ד יחייבו אותו לשלם בעד הנזק והצער. ולכן אם היה נאמן ע"פ עצמו על עיקר החבלה היו ב"ד יכולים לחייבו בזה. אבל כיון דהוא עצמו אינו נאמן בעיקר החבלה וכמש"כ בדעת הראב"ד. והוא לא חייב עצמו בממון גמור שמחוייב בעצמו אלא שב"ד צריכים לחייבו. וכיון דאינו נאמן על גוף הדבר אינו משלם ע"פ עצמו. אבל אם באו עדים אח"כ חייב.

ובמש"כ יבואר מה דלא כתב הרמב"ם הך דינא דאינו משלם ע"פ עצמו בפ"ז מהל' נזקי ממון הל' ג' שכתב דין בהמה שחבלה באדם. וכתב החילוק בין תמה למועדת. ומשמע דמועדת דינה ככל דין מועד שמשלם מן העליה ומשלם ע"פ עצמו. אבל לפימש"כ מבואר דיסוד הך דינא דאינו משלם ע"פ עצמו בחבלות הוא דוקא בצירוף מה דאינו נאמן אצלינו על עיקר המעשה רק על החיוב ממון, ולכן גבי שור שחבל באדם דליכא דין אין אדם משים עצמו רשע ונאמן על גוף המעשה משלם ע"פ עצמו גם בנזקי אדם.

מנחת חינוך פרשת משפטים מצוה מט אות א

והנה ד"ז דפסק הר"ם דנזק הוי קנס הוא חידוש גדול כמ"ש הה"מ מכ"מ בש"ס אך בודאי מצא הר"ם ד"ז ואנחנו לא נדע ועי' בסמ"ג סובר גם כן הכי מ"מ נל"ב אם חובל בע"כ של חבריו דחייב לשלם לאדון הה' דברי' כמבואר לעיל בזה לא הוי הנזק קנס שיפטור במודה כי עבדו של אדם הוי כשורו וכממונו הוא ע' בלשון הר"מ ספ"ו מה' נזקי ממון א"כ הו"ל כמו אדם דהזיק שור ש"ח דהנזק הוי ממון וחייב אף בהודה אף הצער והבושת הוי קנס וגם לענין דאין מגבין בח"ל אף בעבד ג"כ דאף ממון אין אנו דנין אם לא שכיח ער"מ וח"מ אבל לענין נזק שיהי' קנס לענין הודאה ודאי לענין הרב ה"ל כשורו וחייב בנזק אף אם הודה כנלע"ד ברור ב"ה